

خط‌مشی‌های عمومی اسلام

و

اقتصاد عدالت‌محور

www.ketab.ir

محمد مهدی نادری قمی

عضو هیأت علمی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

۱۳۹۶

www.ketab.ir

سرشناسه	: نادری قمی، محمدمهدی، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: خط‌مشی‌های عمومی اسلام و اقتصاد عدالت‌محور / محمدمهدی نادری قمی.
مشخصات نشر	: قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، انتشارات، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۴۳۴ ص.
فروست	: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)؛ قم: انتشارات، ۱۳۹۶.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۴-۰۶۰-۸
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیا.
یادداشت	: کتابنامه.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: اسلام و اقتصاد.
موضوع	: Islam -- Economic aspects
موضوع	: اسلام و عدالت.
موضوع	: Islam and justice
موضوع	: برنامه‌ریزی سیاسی -- جنبه‌های مذهبی - اسلام.
موضوع	: Political planning -- Religious aspects -- Islam
موضوع	: سیاست اقتصادی -- جنبه‌های سیاسی.
موضوع	: Economic policy -- Political aspects
موضوع	: اقتصاد -- جنبه‌های جامعه‌شناختی.
موضوع	: Economics -- Sociological aspects
شناسه افزوده	: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره). انتشارات.
رده‌بندی کنگره	: ب۲۳۰/۲/ن۱۸خ۶
رده‌بندی دیویی	: ۴۸۳۳/۲۹۷
شماره کتاب‌شناسی ملی	: ۴۶۸۵۴۳۴

شمارهٔ ردیف ۱۲۹۰
شمارهٔ موضوعی ۲۰-مدیریت-
۱۳۹۶-۱۷

خط‌مشی‌های عمومی اسلام و اقتصاد عدالت‌محور

- مؤلف: محمدمهدی نادری قمی
- ناشر: انتشارات مؤسسهٔ آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام
- چاپ: چاپکو
- نوبت چاپ: اول
- تاریخ چاپ: بهار ۱۳۹۶
- قیمت: ۳۱۰۰۰ تومان

- دفتر مرکزی: قم، خیابان شهدا، کوی ممتاز، پلاک ۲۸
- تلفن و نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۲۳۲۶
- شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و شهید منیرى جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۲
- تلفن و نمابر: ۰۲۱-۶۶۴۶۶۱۲۱
- شعبه مؤسسه امام خمینی (ع): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ع)
- تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۳۶۲۹

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۴-۰۶۰-۸

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه معاونت پژوهش
۱۷	مقدمه
۱۷	سخن آغازین
۱۹	دولت اسلامی و عدالت اقتصادی
۲۴	خلأ پژوهشی در حوزه عدالت اقتصادی از دیدگاه اسلام
۳۰	سیاست‌گذاری عمومی
۳۵	خط‌مشی عمومی
۴۰	انواع خط‌مشی‌های عمومی
فصل اول: نگاهی به مفاهیم و تعاریف عدالت	
۴۴	عدالت در لغت و اصطلاح
۴۴	۱. عدالت در لغت
۴۶	۲. عدالت در اصطلاح
۵۰	عدالت اقتصادی
۵۵	عدالت در نظریات سازمان و مدیریت

- ۵۸..... عدالت توزیعی در سازمان
- ۶۰..... عدالت رویه‌ای در سازمان
- ۶۴..... عدالت مرادده‌ای در سازمان
- ۶۶..... مدل مفهومی و منطق کلی حاکم بر این پژوهش

فصل دوم: عدالت از منظر آیات و روایات

- ۷۴..... عدالت اجتماعی در آیات قرآن
- ۷۸..... عدالت اجتماعی در روایات اسلامی
- ۸۴..... تعریف عدالت با توجه به آیات و روایات

فصل سوم: عدالت از منظر اندیشمندان مسلمان

- ۹۰..... ۱. فارابی
- ۹۵..... ۲. محقق تراقی
- ۹۶..... ۳. علامه نائینی
- ۹۸..... ۴. شهید صدر
- ۱۰۰..... ۵. شهید مطهری
- ۱۰۶..... ۶. علامه محمدتقی جعفری
- ۱۰۷..... ۷. امام خمینی
- ۱۱۱..... ۸. آیت‌الله مصباح یزدی
- ۱۱۵..... ۹. آیت‌الله خامنه‌ای

فصل چهارم: عدالت از منظر اندیشمندان غربی و غیرمسلمان

- ۱۲۰..... مقدمه
- ۱۳۱..... ۱. سوفیست‌ها
- ۱۳۴..... ۲. سقراط
- ۱۳۵..... ۳. افلاطون

۱۴۰	۴. ارسطو
۱۴۳	۵. سنت آگوستین
۱۴۴	۶. توماس هابز
۱۴۶	۷. اسپینوزا
۱۴۷	۸. شافتمسبوری
۱۴۹	۹. دیوید هیوم
۱۵۱	۱۰. جرمی بام
۱۵۲	۱۱. جان اسوارت میل
۱۵۳	۱۲. ژان ژاک روسو
۱۵۳	۱۳. امانوئل کانت
۱۵۶	۱۴. هگل
۱۵۸	۱۵. کارل مارکس
۱۶۱	۱۶. جان رالز
۱۷۱	۱۷. رابرت نوزیک
۱۷۵	۱۸. فردریش فون هایک
۱۷۸	مقایسه دیدگاه‌ها

فصل پنجم: لزوم دخالت دولت در اقتصاد

۲۰۵	توضیح این سیاست
۲۰۷	مستندات این سیاست
۲۰۷	الف) وظیفه حکومت اسلامی در برقراری عدالت اجتماعی
۲۱۳	ب) لزوم دخالت دولت در اقتصاد
۲۱۳	۱. کلام امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small> در عهدنامه مالک اشتر
۲۱۶	۲. قاعده لاضرر

۳. انفال و خمس ۲۱۹
۴. زکات ۲۳۰
۵. اختیارات حکومتی حاکم اسلامی ۲۳۷

فصل ششم: پرهیز از اقتصاد کاملاً متمرکز و دولتی

- توضیح این سیاست ۲۴۰
- مستندات این سیاست ۲۴۲
۱. آیات ال بر پذیرش مالکیت خصوصی در اسلام ۲۴۲
۲. روایت «الناس مسلطون علی اموالهم» ۲۴۷
۳. تشریح نمود و بی‌فاعت مختلف ۲۵۱
۴. سیره عملی پیغمبر ﷺ و خلفا و امیرالمؤمنین (ع) ۲۵۱

فصل هفتم: ایجاد فرصت برابر برای همه

- توضیح این سیاست ۲۵۶
- مستندات این سیاست ۲۵۷
۱. عقل ۲۵۷
۲. روایت نبوی ۲۶۰
۳. قاعده و اصل فقهی «عدالت» ۲۶۱

فصل هشتم: منع استفاده از رانت اطلاعاتی

- توضیح این سیاست ۲۷۰
- مستندات این سیاست ۲۷۳
۱. قاعده و اصل فقهی عدالت ۲۷۳
۲. سیره امیرالمؤمنین (ع) در مسئله عدالت ۲۷۴
۳. عقل ۲۷۶
- تذکر یک نکته ۲۷۷

فصل نهم: پذیرش اختلاف سطوح در برخورداری‌های اقتصادی

۲۸۰	توضیح این سیاست
۲۸۱	مستندات این سیاست
۲۸۱	۱. آیات قرآن
۲۸۳	۲. کلام امیرالمؤمنین
۲۸۳	۳. سیره حکومتی پیامبر و امیرالمؤمنین

فصل دهم: استفاده از سیاست‌های بازتوزیعی

۲۸۶	توضیح این سیاست
۲۸۷	مستندات این سیاست
۲۸۸	۱. زکات
۲۸۹	۲. خمس
۲۹۲	۳. انواع کفارات و مالیات‌های غیربایسته
۲۹۴	۴. سیره پیامبر و امیرالمؤمنین
۲۹۶	۵. حدیث نبوی
۲۹۸	بررسی یک شبهه

فصل یازدهم: رفع فقر و ایجاد توازن و تعادل در ثروت

۳۱۰	توضیح این سیاست
۳۱۱	مستندات این سیاست
۳۱۱	۱. حد پرداخت زکات به فقیران و نیازمندان
۳۱۴	۲. حد پرداخت خمس به نیازمندان
۳۱۵	۳. حد پرداخت دیگر منابع عمومی به نیازمندان
۳۱۶	۴. احادیث و روایات
۳۲۳	۵. چگونگی توزیع ثروت‌های طبیعی

۳۲۶ تأملی در یک نکته.

فصل دوازدهم: فرهنگ‌سازی برای تعدیل داوطلبانه ثروت

۳۳۴ توضیح این سیاست

۳۳۵ مستندات این سیاست

۳۳۵ ۱. آیات ناظر به تشویق انفاق‌های مالی

۳۳۹ ۲. روایات مشوق انفاق

فصل سیزدهم: مقابله با اسراف

۳۴۴ توضیح این سیاست

۳۴۶ مستندات این سیاست

۳۴۶ ۱. آیات قرآن

۳۴۹ ۲. روایات اسلامی

۳۴۹ ۳. دیدگاه فقیهان

۳۵۱ ۴. اسراف؛ زمینه‌ساز شکاف طبقاتی

فصل چهاردهم: توجه توأمان به «عدالت» و «کاربایی و رشد و توسعه اقتصادی»

۳۵۶ توضیح این سیاست

۳۵۷ مستندات این سیاست

۳۵۷ ۱. ارزیابی نظری

۳۵۸ ۲. تجارب عملی

۳۶۱ ۳. روایات اسلامی

۳۶۲ ۴. استدلال قیاسی براساس مبانی اسلامی

فصل پانزدهم: تشویق مشارکت در سود به جای پاداش ثابت

۳۶۸ توضیح این سیاست

۳۷۰ مستندات این سیاست

- ۳۷۰ ۱. تحریم ربا در اسلام
- ۳۷۳ ۲. کراهت اجیر شدن
- ۳۷۶ توجه به نقش اقتصاد تعاونی در اجرایی کردن این سیاست

فصل شانزدهم: بسط عدالت اقتصادی از طریق سیاست‌های غیراقتصادی

- ۳۸۰ توضیح این سیاست
- ۳۸۰ مستندسازی این سیاست
- ۳۸۴ شواهدی مصداقی برای این سیاست
- ۳۸۵ تأثیر فرهنگ در اقتصاد
- ۳۸۸ جمع‌بندی پژوهش سخن‌پایانی
- ۳۹۱ منابع
- ۳۹۱ فارسی
- ۳۹۱ ۱. کتاب‌ها
- ۳۹۸ ۲. مقالات
- ۴۰۰ عربی
- ۴۰۸ انگلیسی
- ۴۰۸ ۱. کتاب‌ها
- ۴۱۱ ۲. مقالات
- ۴۱۳ نمایه‌ها

مقدمهٔ معارف پژوهش

حقیقت اصیل‌ترین، جاودانه‌ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسلهٔ مؤمنان و عالمان صادقی در جاه‌ها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل‌پرستان چه توطئه‌ها و ترفندها که برای مسخ و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ‌واقعیتی است مظلومیت حقیقت، و چه شیرین‌حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل از بین‌رفتنی و نگونسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصهٔ نظر و عمل کمر در بست محکم بسته و از دام و دانهٔ دنیا رسته‌اند، و در این میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و جانشینان برحق و گرامی علیهم السلام، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را به‌رگیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیرهٔ آن پیشوایان و عرضهٔ آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم ظلمت‌پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفتهٔ سخت‌افزاری و

نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت دشوارتر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخشان خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی بازابند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان ردپای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرچالش در پیش است. از این رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، تلاش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهر رین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی «در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده از سوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این

مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو خط‌مشی‌گذاری (سیاست‌گذاری) عمومی با هدف دستیابی و نزدیک شدن به عدالت اقتصادی که با تلاش پژوهشگر ارجمند حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمد مهدی نادری نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده ارائه خط‌مشی‌های عمومی در عرصه اقتصاد و براساس رویکرد اسلامی است که اجرای آنها می‌تواند به تحقق عدالت اقتصادی در جامعه کمک کند.

معاونت پژوهش از طرف محترم و آقایان دکتر سیدمهدی الوانی و دکتر محمدتقی نوروزی که با مطالعه و ارائه نظرهای سودمندشان، بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاس‌گزاری می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی